

הציונות כחקר מקרה בקרב על הידע: ויקיפדיה, גרוקפדיה וג'סטפדיה

שלומית אהרוני לירי | 4 בינואר, 2026 | גיליון 2080

הטיית הידע בוויקיפדיה והמגמתיות הפוליטית בשיח לגבי ערכים רגישים עוררו ביקורת גוברת וצמיחתן של חלופות דיגיטליות, ביניהן גרוקפדיה וג'סטפדיה. מאמר זה מציע ניתוח איכותני של חקר מקרה (Case Study), המתבסס על בחינה השוואתית של עיצוב ומסגור הידע על אודות הציונות בשלוש הפלטפורמות ושל הפערים בנרטיבים שהן מייצרות. הניתוח מתמקד במשפטי הפתיחה לאורך ארבעה צירים: הטון המשתמע, הרציונל הפרשני, עוגני הלגיטימציה ומיקום הסכסוך בנרטיב המשתמע. הממצאים מעלים כי בוויקיפדיה האנגלית ננטש עקרון הניטרליות והוחלף במסגור פוסט-קולוניאלי ביקורתי, המציג את הסכסוך הישראלי-פלסטיני כרכיב אינהרנטי וזהותי של התנועה הציונית. לעומתה, גרוקפדיה וג'סטפדיה מציעות נרטיבים המדגישים הגדרה עצמית, זיקה היסטורית-תרבותית וצורך קיומי בהשרדות, תוך דחיקת הסכסוך לשוליים. השילוב בין הדומיננטיות של ויקיפדיה במנועי חיפוש לבין הטיה אידיאולוגית במסווה של ניטרליות בשלל נושאים רגישים, מצמצם את המרחב הפרשני העומד בפני הקוראים והקוראות ומחדד את הצורך בשינוי מבני באופן שבו מנועי חיפוש מאחזרים מידע. הצגת ריבוי מקורות ואנציקלופדיות עשויה להשיב לציבור את יכולת השיפוט הביקורתית ולמנוע קיבוע של נרטיב יחיד ומוטה בעידן הפוסט-אמת.

בתחילת דרכה, עם השקתה בשנת 2001, ויקיפדיה סימנה חידוש משמעותי בתפיסת הידע. היא נשענה על יתרונות המרחב הדיגיטלי, שאינו מוגבל במקום ומאפשר חיבור בין נושאים באמצעות היפר-טקסט, והציעה חלופה לתפיסה המסורתית של ידע כמתבסס על מומחים בעלי שם בתחומם, באמצעות אימוץ מודל המבוסס על עריכה קהילתית ועל עדכון והרחבת

¹ ד"ר שלומית אהרוני לירי היא חוקרת זוכת פרסי מצוינות, עמיתת מחקר באוניברסיטת חיפה ובאוניברסיטת בר אילן, המתמחה בפוליטיקה של הידע בהיבטים של מגדר, תרבות וטכנולוגיה. היא חברה מייסדת של פורום דבורה, עורכת וסופרת שהוציאה לאור שמונה ספרים. ד"ר לירי הציגה [דיון](#) על ההטיה נגד ישראל בוויקיפדיה האנגלית באו"ם, באפריל 2024. תערוכתה הנודדת "[היסטריה מתומרנת](#)" המשווה בין ערכי ויקיפדיה לפני ואחרי ה-7 באוקטובר, הוצגה בירושלים, ובמקומות נוספים ברחבי העולם.

ערכים בזמן אמת. האתוס המפואר עליו נשענה הבטיח ידע חופשי ונגיש לכולם, מחויבות לעמדה ניטרלית ותפיסה שלפיה "כל אחד יכול לערוך". כל אלו תרמו להצלחתה הפנומנלית ולהפיכתה, בתוך שנים ספורות, לאחד האתרים הפופולריים ביותר בעולם. אלא שבשנים האחרונות, ויקיפדיה האנגלית, שנתפסה תחילה כפלטפורמה הפועלת לדמוקרטיזציה של הידע ולביזור, מצאה עצמה נתונה [לביקורת הולכת וגוברת](#).

בין מבקריה הבולטים ניצב המייסד-שותף לארי סנגר, שהתריע כי הפלטפורמה הפכה כלי המנוהל על ידי קומץ עורכים ותיקים. קבוצה מצומצמת זו נתפסת על ידי מבקרי ויקיפדיה האנגלית כמעצבת את הנרטיב המוצג לקהל הרחב, תוך קבלת החלטות המשפיעות על השמטת מידע, מסגור ודחיקת נקודות מבט שאינן תואמות את עמדותיה. זאת, בין השאר באמצעות סיווגם של מקורות מידע שאינם מזוהים עם האג'נדה שהיא מובילה, דוגמת הדיילי מייל, הניו יורק פוסט ופוקס ניוז, כבלתי קבילים או כבעלי אמינות מוגבלת. כך נוצר מצב שבו אל-גיזירה מסווגת כמקור אמין, ואילו הליגה נגד השמצה (ADL) מוגדרת כמקור בלתי קביל בהקשר הסכסוך הישראלי-פלסטיני. מרחב העריכה הפתוח שאפיין את ויקיפדיה בראשית דרכה הפך ריכוזי, נשלט, ובנושאים מסוימים מסומן פוליטית, כאשר הפער בין האתוס המוצהר לבין היישום בפועל הולך ומתרחב, במיוחד כאשר מדובר בערכים העוסקים בנושאים רגישים ובכלל זה ישראל והסכסוך.

יתר על כן, סוגיית האנטישמיות בוויקיפדיה עלתה [במכתב רשמי](#) של הקונגרס שנשלח על ידי ג'יימס קומר (יו"ר ועדת הפיקוח בבית הנבחרים האמריקאי) וננסי מנייס (יו"ר תת-הוועדה לסייבר, טכנולוגיה וחדשנות), ב-27 באוגוסט 2025, ובו הודעה על אודות פתיחת חקירה בנושא הטיית הידע בפלטפורמה. המחוקקים ציינו כי שורת מחקרים הצביעו על עי נערכים ניסיונות שיטתיים להטות מידע בוויקיפדיה לצורכי תעמולה. בנוסף, המכתב מעלה שאלות מטרידות בדבר קיומה של פעילות מאורגנת לקידום תוכן אנטישמי ואנטי ישראלי בערכים העוסקים בסכסוך, וכן באשר למעורבותם של שחקנים מדינתיים עוינים בהחדרת מסרים אנטי-מערביים, באמצעות מניפולציה.

על רקע ביקורות אלו צמחו גם יוזמות מעשיות מצד מי שנקטו צעדים משמעותיים לשינוי ההגמוניה של ויקיפדיה בשוק הידע המקוון והקימו אנציקלופדיות מתחרות, שלטענתם משקפות ידע ניטרלי ומאוזן יותר. מאמר זה נועד להציג את הפלטפורמות החדשות, על נקודות החוזקה והחולשה שלהן ולבחון במבט השוואתי את הדרך שבה כל אחת מהן מציגה ערך זהה, כדרך להעריך כיצד פלטפורמות ידע מתחרות יכולות לעצב באופן שונה את הבנת המציאות בקרב קוראיהן.

ג'סטפדיה וגרוקיפדיה - שחקניות חדשות בשדה הידע הדיגיטלי

במרכזן של יוזמות תחרותיות לוויקיפדיה עומדות שתי אנציקלופדיות מקוונות: ג'סטפדיה שהושקה באוגוסט 2023 על ידי מנהלת העמותות והמפיקה בטי וילס, וגרוקיפדיה שהושקה באוקטובר 2025 על ידי היזם, איל ההון אילון מאסק. בשני המקרים, מדובר בחלופות מעוררות

עניין שהוקמו על ידי מי שהביעו ביקורת גלויה על ויקיפדיה והעלו טענות להטיית הידע במרחב הערכים שלה.

בדומה לוויקיפדיה, גם **ג'סטפדיה** (Justapedia) פועלת כמיזם שיתופי מבוסס מדיה-ויקי (MediaWiki), הנשען על מערכת ניהול תוכן בקוד פתוח ומרחב ערכים הנכתבים ומתוחזקים בידי מתנדבים מרחבי העולם. הערכים הראשונים נוצרו כשכתוב של גרסאות מוויקיפדיה האנגלית, בהתאם לרישיון החופשי, ומאז הם עוברים עדכון ועריכה מחודשת כדי להתאים למדיניות הניטרליות של המיזם, כאשר למיזם נוספו גם ערכים חדשים ובכלל זאת בנושאים הנוגעים להקצנת מערכות ממסד בארצות הברית (דוגמת הערך "[רדיקליזציה של החינוך](#)"). ויליס, עורכת ותיקה בוויקיפדיה האנגלית, טענה שזיהתה כשל מובנה במנגנוני הבקרה של ויקיפדיה ובכוחם של עורכים בעלי אג'נדה להטות ערכים בתחומים רגישים. היא תיארה את **ג'סטפדיה** כפרויקט שאינו מתייחס לכל הנושאים כשוויוערך מבחינה מוסרית או עובדתית, ואינו מציג תופעות אלימות או פליליות מובהקות, כגון טרור, בעמדה של ניטרליות מלאכותית. במקום זאת, לדבריה, הנושאים מוצגים על בסיס עובדות הניתנות לאימות והקשרים מתועדים, תוך הישענות על ניתוח אובייקטיבי המבוסס על מגוון מקורות מהימנים ובעלי משקל.

נקודת החוזק של ג'סטפדיה היא ביכולת למנוע היווצרות קהילה פנימית מצומצמת חסרת בקרה מקצועית, שלגביה התריע לארי סנגר תוך שימוש במטפורה של "השתלטות החוסים על המוסד" (*The inmates are running the asylum*) כדי לציין מצב שבו קבוצת עורכים הגמונית בוויקיפדיה האנגלית קובעת את הנרטיב בהתאם לקונצנזוס מדומה, ללא אחריות מערכתית. בניגוד למודל זה, במקרים של מחלוקת, ג'סטפדיה פונה למומחים מוסמכים ומשקפת את המחלוקת באופן מידתי ושקוף. הכרעות ערכיות אינן נקבעות על בסיס קונצנזוס בלבד, אלא לפי משקל הראיות, הקוהרנטיות העובדתית וההיגיון הסביר. לדברי המייסדת, מבנה זה הצליח לצמצם השפעה של קבוצות עורכים מאורגנות ולמנוע השתלטות אידאולוגית על ערכים.

כיום, מספר הערכים בפלטפורמה עומד על 6,579,515 ומתקרב ל-7,113,304 בוויקיפדיה האנגלית, אך מספר העורכים הפעילים נמוך באופן משמעותי ביחס לוויקיפדיה ועומד על 1,186 לעומת 297,808. על אף שג'סטפדיה לא מקודמת בתוצאות החיפוש של גוגל, היא תופסת תאוצה והגיעה לשמונה מיליון מבקרים בחודש - מספר שהוא עדיין נמוך ביחס למעל עשרה מיליארד מבקרים בחודש בוויקיפדיה האנגלית. בנוסף, ג'סטפדיה היא חד-לשונית ומתמודדת עם קשיים הנובעים מכך שהיא יוזמה של אישה אחת עם משאבים קצובים.

גרוקיפדיה (Grokopedia), שהוקמה על ידי אילון מאסק וחברת xAI, מתבססת על מודל הבינה המלאכותית גרוק (Grok) ובשונה מוויקיפדיה וג'סטפדיה אינה נשענת על פלטפורמת מדיה-ויקי הפתוחה לעריכה ציבורית. מרבית הערכים בה נוצרו בתחילה על בסיס תכני ויקיפדיה האנגלית, אך עברו עיבוד מחדש במטרה לתקן הטיות, שלדברי מאסק קיימות

בוויקיפדיה. היא אינה מאפשרת עריכה ישירה, אלא רק הצעת תיקונים ש-Grok בוחן ומיישם באופן חלקי.

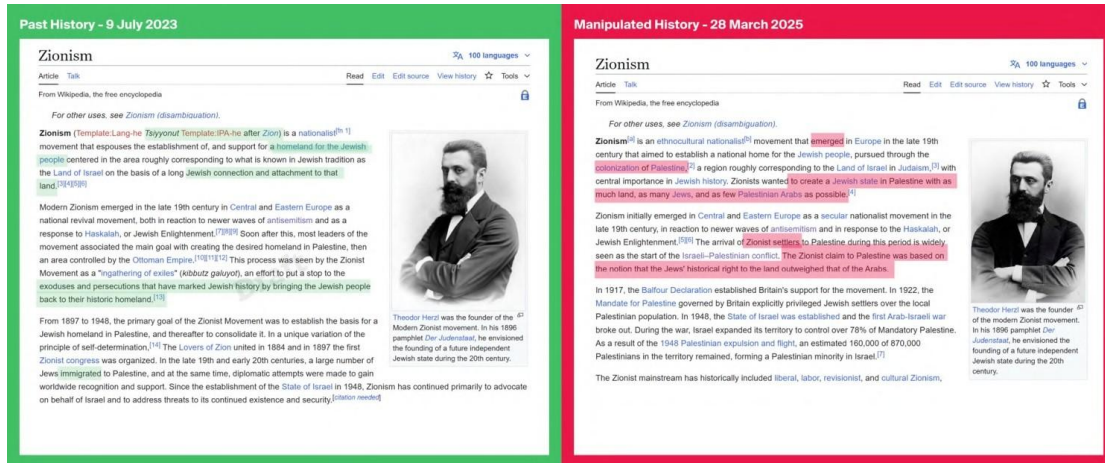
בדצמבר 2025, נוסף לגרוקיפדיה פיצ'ר חדש המאפשר למשתמשים להציע נושאים חדשים לערכים, וכך להשפיע בעקיפין על סדר היום האנציקלופדי ועל תחומי הידע הזוכים לייצוג בפלטפורמה. הפיצ'ר זכה להצלחה גדולה ותוך מספר ימים מספר הערכים גדל בצורה ניכרת, כאשר מבין הערכים גם ערכים חדשים שאינם מופיעים בוויקיפדיה, כגון הערך "[המחלוקת בוויקיפדיה על רצח העם בעזה](#)".

הערכים בגרוקיפדיה ארוכים משמעותית מן הערכים המקבילים בוויקיפדיה ונשענים במידה רבה יותר על מקורות אקדמיים, מקורות ממשלתיים ותוכן ממאגרים ראשוניים. זאת, לצד מקורות אשר סווגו בוויקיפדיה האנגלית כבלתי אמינים, כבעלי אמינות נמוכה או כנכללים ברשימה של מקורות בלתי קבילים. עם השקתה כללה האנציקלופדיה כ-885,000 ערכים, ותוך פחות מחודשיים נרשמה עלייה של למעלה ממאה אחוז במספר הערכים, כאשר היקף התעבורה החודשית באתר מוערך בכמיליון מבקרים. נכון להיום, הפלטפורמה זמינה בשפה האנגלית בלבד ואין מידע פומבי בדבר הרחבה עתידית לשפות נוספות. השקתה עוררה מחלוקת ציבורית בשל טענות לשגיאות עובדתיות, הטיית אלגוריתמיות ושימוש במקורות בלתי מהימנים, לצד ביקורת על הטיה אידאולוגית המזוהה עם עמדותיו של מאסק.

טבלה 1: מאפיינים מרכזיים של שלוש האנציקלופדיות במבט השוואתי

ציר השוואה	ויקיפדיה	ג'סטפדיה	גרוקיפדיה
תאריך השקה	15 בינואר 2001	9 באוגוסט 2023	27 באוקטובר 2025
מייסד/ת	ג'ימי ויילס, לארי סנגר	בטי וילס	אילון מאסק
פלטפורמה טכנולוגית	MediaWiki פתוחה לעריכה ציבורית על ידי מתנדבים	MediaWiki פתוחה לעריכה ציבורית על ידי מתנדבים	מודל (Grok) AI – עריכה אוטומטית
הצעת תיקונים	עריכה ישירה ודפי שיחה, לערכים רגישים נדרש ותקן ו-500 עריכות	עריכה ישירה + מנגנון ביקורת	הצעת תיקונים בלבד, מיושמים לפי שיקול המערכת

מספר עורכים/ות פעיל	297,808	1,186	AI ללא נתונים על צוות תכנות מתפעל
מנגנון הכרעה במחלוקת	קונצנזוס אדמינים, ועדות (ArbCom)	ועדת ביקורת תוכן רשמית כסמכות עליונה	אלגוריתם + צוות פיתוח
מקורות מועדפים	היררכיה של מקורות מועדפים שנקבעת באמצעות קונצנזוס קהילתי. רשימה מחייבת של מקורות לא "אמינים" ומקורות לא מורשים בשימוש. דגש על מקורות משניים בעלי הכרה מוסדית.	אין רשימת מקורות מועדפים מחייבת. ההנחיות מדגישות שימוש במקורות אמינים, עצמאיים וניתנים לאימות, תוך הפעלת שיקול דעת. הדגש הוא על התאמה עניינית ולא על שיוך אידיאולוגי של המקור.	לפי מחקרים ראשוניים, אין היררכיית "מקורות מועדפים". מקורות מקדמיים, ממשלתיים וראשוניים זוכים לנראות גבוהה, לצד שימוש במקורות נוספים.
מספר ערכים בעת הסקירה	7,113,304 (אנגלית)	6,579,515	1,795,400
מספר שפות	מעל 300	אנגלית בלבד	אנגלית בלבד. הרחבה עתידית אפשרית אך אינה ודאית
תנועת גולשים/ות חודשית	מעל 10 מיליארד	כ-8 מיליון	על פי הערכה, כ-1 מיליון
קידום אורגני במנועי חיפוש	גבוה מאוד	אינה מקודמת בגוגל	מוקדם לקבוע

מתוך התערוכה "היסטוריה מתומרנת": הערך ביוני 2023 לעומת מרץ 2025, ירוק מסמן טקסט שנמחק ואדום טקסט שהתווסף לערך

כפי שעולה מן התיעוד החזותי המוצג **בתערוכה** "היסטוריה מתומרנת" *Manipulated History: Past Version vs. Present Subversion – The Growing Bias Against Israel on Wikipedia*, הערך עבר שינויים מרחיקי לכת בשנים האחרונות. תפיסת הציונות כתנועה ששאיפתה "הקמתה ותמיכתה של מולדת לעם היהודי, הממוקדת באזור התואם בקירוב למה שמוכר במסורת היהודית כארץ ישראל, מבוססת על קשר והזדהות יהודיים ארוכי שנים עם הארץ" תוך אישור הקשר הילידי של העם היהודי לארץ, נמחקה ועברה רביזיה קיצונית. ניסיונות לאזן את הערך או לערער על מסגורו החדש נבלמים בעקביות במסגרת דיוני הכרעה קהילתיים הנשלטים בפועל בידי שכבה מצומצמת של עורכים ותיקים ואדמינים. דפוס זה כולל במקרים רבים נקיטת צעדים משמעותיים לבלימת עמדות חלופיות, באופן הממחיש את ריכוז הסמכות הפרשנית במרחב העריכה.

כיום, הערך נפתח בהגדרת הציונות כתנועה השואפת להקים ולתמוך במולדת יהודית באמצעות "קולוניזציה של פלסטין", ניסוח הממקם אותה מראש במסגרת מושגית טעונה של קולוניאליזם, תוך ניתוק ממשמעות המושג המבוססת על הקמת שלוחה במדינה זרה למדינת-האם. בהמשך הפסקה הפותחת מוזכרת אמנם הזיקה היהודית ההיסטורית והדתית לארץ ישראל, אך היא מנוסחת כהבהרה משנית ומסויגת ולא כיסוד מכונן. במקביל, הערך נשען על היגיון פרשני עקבי של מאבק טריטוריאלי, שלפיו הציונות מוצגת כחתיירה ל"כמה שיותר אדמה עם כמה שפחות ערבים". היגיון זה אינו מוצג כעמדה ביקורתית מסוימת או כפרשנות של זרם אידיאולוגי מוגדר, אלא משתמע כעיקרון מארגן של התנועה כולה. כך הופכים הדמוגרפיה והשליטה בקרקע לציר ההסבר המרכזי של הערך, בעוד שההיסטוריה הרעיונית, התרבותית והרב־זרמית של הציונות נדחקת לשוליים.

מסגור הציונות בגרויקפדיה

Zionism

Zionism is the Jewish movement for self-determination and the establishment of a homeland in the Land of Israel (Eretz Yisrael)—the national movement of the Jewish people.^{[1][2]} Formalized by Theodor Herzl, a Jewish Austro-Hungarian journalist who published *Der Judenstaat* in 1896 and convened the First Zionist Congress in 1897, the movement adopted the Basel Program, which stated: "Zionism seeks to establish a home for the Jewish people in Eretz-Israel secured under public law."^{[3][4]} Key efforts included organized immigration (aliyah), legal land purchases from absentee owners, institution-building such as kibbutzim and the Histadrut labor federation, and the revival of Hebrew as a modern language under figures like Eliezer Ben-Yehuda, transforming a dispersed diaspora population into a self-sustaining society capable of defense and governance.^[5] These initiatives secured international recognition via the 1917 Balfour Declaration and the League of Nations Mandate, culminating in the United Nations partition resolution of 1947 and Israel's declaration of independence in 1948, followed by victory in the War of Independence against invading Arab armies.^{[5][6]} Zionism's success in creating a thriving state absorbing millions of Jewish refugees from Europe and Arab countries represents its defining achievement, fostering technological, economic, and military prowess despite resource scarcity.^[6] However, it provoked sustained Arab opposition, rooted in fears of demographic displacement and formalized in rejections of compromise proposals like the Peel Commission and UN partition, escalating into cycles of violence including the 1920 Nabi Musa riots, 1929 riots, 1936–1939 Arab Revolt, and subsequent wars.^{[7][8]} While mainstream academic and media narratives often frame Zionism through lenses of colonialism—despite its basis in indigenous return and voluntary land transactions rather than conquest or exploitation—primary records show Arab leaders prioritizing maximalist claims over coexistence, contributing causally to protracted conflict.^[9]

בגרויקפדיה, הערך "ציונות" נפתח בהגדרה של הציונות כתנועה היהודית להגדרה עצמית ולהקמת מולדת בארץ ישראל, והציונות מוצגת כתנועה הלאומית של העם היהודי. הזיקה ההיסטורית, הלאומית והטריטוריאלית בין העם היהודי לארץ ישראל משתקפת כבר במשפט הראשון, כאשר לאחר מכן נפרסת התשתית ההיסטורית והרעיונית של התנועה, החל מהרצל והקונגרס הציוני, תוכנית בזל, העליות, רכישת קרקעות חוקית, בניית מוסדות לאומיים, תחיית השפה העברית והכרה בינלאומית באמצעות הצהרת בלפור, המנדט וחלוקת האו"ם, עד להקמת המדינה.

ההישג המרכזי של התנועה מוצג כיצירת מדינה מתפקדת וקולטת עלייה, תוך הדגשת היבטים של בניין, ממשל וחברה. העימות מוצג בהמשך כהתפתחות היסטורית שנבעה מחששות דמוגרפיים ומהתנגדות לפשרות מדיניות, ולא כעיקרון מארגן של הציונות עצמה. הערך מציין במפורש כי מסגור הציונות דרך עדשות קולוניאליות רווחות בשיח האקדמי והתקשורתי, אך הוא עומד בסתירה להצגתה כתנועת שיבה ילידית ולהתיישבות שהתבססה על עסקאות קרקע וולונטריות ולא על כיבוש. כלומר, בניגוד לוויקיפדיה, הערך אינו מציע קריאה מתנגדת לציונות, אלא קריאה מתנגדת למסגור הביקורתי שלה, כפי שהוא מופיע כיום בערך בוויקיפדיה.

מסגור הציונות בג'סטפדיה

Zionism

From Justapedia, where neutrality meets objective truth

19th Century nationalist movement for a Jewish homeland in the historic Land of Israel

Zionism (Hebrew: *Tsiyyonut* [tsiˈjoˈnut]) is a **nationalist movement** that emerged in the late 19th century to establish a Jewish homeland in the **historic Land of Israel**, a region integral to **Jewish identity** for millennia, as evidenced in the **Hebrew Bible** and archaeological findings.

Born from the urgent need to protect Jews from relentless antisemitism^[1] — marked by centuries of pogroms, expulsions, and systemic oppression in Europe and under Islamic rule in the Middle East, where Jews endured dhimmi subjugation, forced conversions, and massacres, the movement offered a pragmatic solution to secure Jewish survival.^[2] Led by Theodor Herzl, whose 1896 pamphlet *Der Judenstaat* called for a Jewish state, **Zionism galvanized global Jewish communities to seek refuge and self-determination**.^[3]

בג'סטפדיה, הערך "ציונות" כולל גם תעתיק פונטי של המילה בעברית ונפתח בהגדרה של הציונות כתנועה לאומית יהודית מן המאה ה-19 להקמת מולדת יהודית בארץ ישראל ההיסטורית. כבר בפסקת הפתיחה, מודגשת הזיקה בין העם היהודי לארץ ישראל כרכיב יסודי בזהות היהודית לאורך אלפי שנים. קשר זה מוצג כנסמך על מקורות מקראיים וממצאים ארכאולוגיים. מסגור זה ממקם את הציונות בתוך רצף היסטורי ותרבותי ארוך שנים.

לצד זאת, בהמשך, הציונות מוצגת כתשובה מעשית למציאות של אנטישמיות מתמשכת, פוגרומים, גירושים ודיכוי מערכתי באירופה ובמזרח התיכון, תוך הדגשת ממד ההגנה העצמית וההישרדות הקולקטיבית כיסוד מניע מרכזי של התנועה. דמותו של הרצל והקריאה למדינה יהודית מתוארות כשלב מגבש ומארגן של שאיפה רחבה להגדרה עצמית, מקלט וביטחון. כך נבנה נרטיב שבו הציונות מוגדרת בראש ובראשונה כתנועת שחרור לאומית, שמקורה בזהות היסטורית וצורך קיומי, ולא כמיזם שמוגדר דרך סכסוך או ביקורת חיצונית.

דפוסי המסגור על צירים משותפים

כדי לחדד את דפוסי ההבדל במסגור הערך בין שלוש האנציקלופדיות, ניתן להתמקד באופן שבו משפטי הפתיחה והמבנה הראשוני מעצבים את משמעות הציונות לאורך ארבעה צירים מרכזיים:

- הטון המשתמע מן הניסוח
- הרציונל הפרשני המארגן את ההסבר
- עוגני הלגיטימציה שעליהם נשענת הצגת הדברים
- מיקומו היחסי של הסכסוך בתוך הנרטיב

ציר הטון מתייחס לאופי הרגשי והערכי המשתמע מן הניסוח הראשוני של הערך. הוא בוחן האם ההצגה היא שיפוטית עניינית או מאשרת, ומהי נקודת העמידה שממנה הקוראים מוזמנים להבין את הנושא. בוויקיפדיה האנגלית הטון הביקורתי והשיפוטי מייצר כבר למן

הפתיחה עמדה נושאת אשמה כלפי הציונות. באמצעות שימוש במונחים טעונים דוגמת "קולוניזציה" דרך הדגשת השלכותיה על אחרים, הניסוח מרמז על חלוקה בין פוגעים לנפגעים וממקם את הקוראים בעמדה ביקורתית כלפי התנועה הציונית. גרוקיפדיה, לעומת זאת, מאמצת תחילה טון ענייני, ללא עמדה שיפוטית, כאשר בסוף הפסקה הפותחת היא עוברת לטון פולמוסי כלפי מבקרי הציונות. מעבר זה מתבטא בהתייחסות מפורשת למסגור הציונות דרך עדשות קולוניאליות, אקדמיות ותקשורתיות, ובהצגתן כפרשנויות שגויות או מטעות, העומדות בסתירה לנתונים ההיסטוריים שהוצגו קודם לכן. לעומת ויקיפדיה וגרוקיפדיה, גיסטפדיה נוקטת טון המדגיש שייכות, עומק תרבותי וחוויה קיומית, וממקם את הציונות כחלק מסיפור היסטורי מתמשך של זהות והישרדות.

ציר הרציונל הפרשני מתייחס לעיקרון המארגן שבאמצעותו הערך מסביר את הציונות: מהו המנוע המרכזי שמוצג כמסביר את התהוות התנועה, פעולותיה ותוצאותיה. זהו ההיגיון שדרכו הקוראים והקוראות מתבקשים להבין מדוע הציונות קמה ופעלה כפי שפעלה, תוך הצגת גורמים נבחרים כסיבתיים בשעה שאחרים נדחקים לשוליים. בוויקיפדיה האנגלית הרציונל הפרשני נשען על מאבק טריטוריאלי ודמוגרפי. הציונות מוסברת בראש ובראשונה דרך שליטה בקרקע, התרחבות והתמודדות עם אוכלוסייה מקומית. מונחים כגון "קולוניזציה", "התנחלות" ו"קרקעות" ותפיסות של כוח, מרחב ודמוגרפיה משמשים כמפתח להבנת התנועה, כאשר הביקורתיות וההתנגדות המרומזת עולות מן השורות. בגרוקיפדיה הרציונל הפרשני נסמך על הבנת הציונות כתנועה לאומית מודרנית של הגדרה עצמית, המבוססת על בנייה הדרגתית של מוסדות, הנהגה, שפה ומנגנונים מדינתיים. ההדגשה היא על קונגרסים, מוסדות לאומיים, הכרה משפטית והקשר בין יוזמה פוליטית לבין לגיטימציה בינלאומית. בגיסטפדיה הרציונל הפרשני מבוסס על צורך קיומי מתמשך. הציונות מוסברת כתגובה היסטורית לרדיפות, אנטישמיות, פוגרומים והיעדר ביטחון קולקטיבי, כאשר הקמת מדינה נתפסת כפתרון הישרדותי ולא רק פוליטי.

ציר הלגיטימציה בוחן את מקורות הסמכות שעליהם הערך נשען כדי להצדיק, להסביר או למסגר את התנועה הציונית. כלומר, מהם מקורות הידע וההצדקה שמוצגים כבסיס להבנת התנועה, ואילו סוגי סמכות זוכים למעמד מרכזי לעומת כאלה המוזרים או נדחקים. בוויקיפדיה האנגלית, עוגני הלגיטימציה נשענים בראש ובראשונה על שיח אקדמי ביקורתי עכשווי. הציונות מוצגת דרך עדשות תיאורטיות ביקורתיות, ביניהן פוסט-קולוניאליים וקולוניאליזם התיישבותי, המשמשות כמסגרת פרשנית. מושגים אקדמיים אלו אינם מוצגים כדרך אחת ממספר פרשנויות, אלא כנקודת מוצא לגיטימית להבנת התנועה, בעוד שעוגנים היסטוריים או זהותיים מקבלים מעמד משני ומסויג. בגרוקיפדיה, עוגני הלגיטימציה נשענים על מקורות פוליטיים, משפטיים והיסטוריים קונקרטיים. הלגיטימיות של הציונות נבנית דרך תהליכים פורמליים, הכרה בינלאומית ובניין מוסדי, ולא דרך שיח תיאורטי ביקורתי. בגיסטפדיה, בסיס הלגיטימציה מורחב מעבר למסגרת המשפטית וכולל מקורות תרבותיים ודתיים. הערך מציין את התנ"ך, את הרצף ההיסטורי של נוכחות יהודית בארץ ישראל וממצאים ארכאולוגיים כראיות

לעומק הקשר בין העם היהודי לארץ, ומעגן את הלגיטימציה של הציונות על זהות תרבותית היסטורית ארוכת טווח.

ציר מיקום הסכסוך עוסק בשאלה היכן ממוקם הסכסוך בנרטיב המשתמע של הערך: האם הוא מוצג כיסוד מכונן של הציונות, כתוצאה משנית של תהליכים היסטוריים, או כפרק אחד בתוך סיפור רחב יותר שאינו מגדיר את מהות התנועה. בוויקיפדיה האנגלית הסכסוך והאלימות משולבים כבר ברמת ההגדרה הראשונית של הציונות. התנועה מוצגת דרך השלכותיה על הפלסטינים והעימות נתפס כחלק אינהרנטי ממנה, כרכיב מהותי בזהות הציונית עצמה. בגרויקפדיה הסכסוך ממוקם בשלב מאוחר יותר של תיאור התנועה. הוא מוצג כהתפתחות היסטורית שנבעה מהתנגדות פוליטית, מחששות דמוגרפיים ומדחיית פשרות, ולא כעיקרון מניע של הציונות. כך, הציונות עצמה מוסברת דרך תהליכי בנייה לאומית, בעוד שהעימות נתפס כתוצאה של נסיבות ולא כהגדרה מהותית. בגיטפדיה הסכסוך נדחק עוד יותר לשוליים. הערך ממקד את סיפור הציונות כתנועת שחרור והישרדות לאומית, ואינו מציג את העימות בפסקאות הפותחות.

טבלה 2: מבט השוואתי על הערך ציונות על פני 4 צירים

ציר המסגור	ויקיפדיה האנגלית	גרויקפדיה	גיטפדיה
הטון המשתמע מן הניסוח	טון ביקורתי ושיפוטי כבר במשפטי הפתיחה. שימוש במונחים טעונים כגון "קולוניזציה" מייצר עמדה המצביעה על עוול וממקם את הקוראים בעמדה ביקורתית כלפי הציונות.	טון ענייני ולא שיפוטי בפתיחה, העובר בהמשך לטון פולמוסי כלפי מבקרי הציונות. המסגור הביקורתי מוצג כפרשנות שגויה תוך התייחסות לאחריות ההנהגה הערבית לקונפליקט.	טון המדגיש שייכות, עומק תרבותי וחוויה קיומית. הציונות ממוקמת כחלק מסיפור היסטורי מתמשך של זהות והישרדות.
הרציונל הפרשני המארגן	רציונל של מאבק טריטוריאלי ודמוגרפי. הציונות מוסברת דרך שליטה בקרקע, התרחבות מול האוכלוסייה הערבית-פלסטינית, תוך	רציונל של תנועה לאומית מודרנית להגדרה עצמית. הדגש הוא על בניית מוסדות, הנהגה, שפה, הכרה משפטית ולגיטימציה בינלאומית.	רציונל הישרדותי. הציונות מוסברת כתגובה היסטורית לרדיפות, אנטישמיות והיעדר ביטחון קולקטיבי, והתנועה

	הדגשת יחסי כוח והתנגדות.	ככזו המעניקה פתרון קיומי.
עוגני הלגיטימציה	שיח אקדמי ביקורתי עכשווי, בעיקר פוסט־קולוניאלי וקולוניאליזם התיישבותי, המוצג כנקודת מוצא פרשנית לגיטימית ולא כאחת ממספר אפשרויות.	מקורות פוליטיים, משפטיים והיסטוריים קונקרטיים. הלגיטימציה נבנית דרך תהליכים פורמליים, מוסדות והכרה בינלאומית.
מיקום הסכסוך בנרטיב המשתמע	הסכסוך והאלימות משולבים כבר בהגדרה הראשונית של הציונות ומוצגים כמרכיב מהותי וזהותי של התנועה.	הסכסוך נדחק לשוליים ואינו מופיע בפסקאות הפותחות. הדגש הוא על ציונות כתנועת שחרור והישרדות לאומית, המבוססת על זהות ושייכות.

הערך על חמאס כחקר מקרה משלים

בשעה שמאמר זה מתמקד בחקר מקרה מרכזי אחד, חשוב לציין כי הבדלים נבחנו והודגמו בערכים נוספים, אשר הצביעו אף הם על פערי מסגור המייצרים נרטיבים שונים. פערים אלה נובעים, בין היתר, מבחירת מילים, מהדגשת נושאים מסוימים ומהשמטת אחרים. לצורך תיקוף והמחשה, יוצג להלן, בקצרה, חקר מקרה מדגים החושף את האופן שבו הערך אודות ארגון חמאס ממוסגר בגישה שונה בכל אחת מן האנציקלופדיות בתאריך הבדיקה.

ויקיפדיה ממסגרת את הערך "חמאס" בפסקאות הפתיחה מתוך התייחסות אליו כתנועת התנגדות לכיבוש הישראלי, לצד השמטה והעלמה של היבטים אידאולוגיים ואלימים של הארגון. חמאס מתואר כ-"ארגון פוליטי לאומני פלסטיני אסלאמיסטי סוני, שלו זרוע צבאית המכונה גדודי עז אדין אל־קסאם. מאז שנת 2007 הוא שולט ברצועת עזה הנתונה לכיבוש ישראלי. תנועת חמאס נוסדה על ידי איש הדת האסלאמי הפלסטיני אחמד יאסין בשנת 1987, לאחר פרוץ האנתיפאדה הראשונה נגד הכיבוש הישראלי. הוא צמח מתוך ארגון הצדקה האסלאמי מוג'מע אל־אסלאמיה, שהקים יאסין בשנת 1973 והיה מסונף לתנועת האחים המוסלמים" (תרגום מכונה בהדגשות המחברת, כאן ובמשך).

גרוקיפדיה, לעומת זאת, מתייחסת, למן ההתחלה, למשנה האידיאולוגית האלימה של התנועה ומגדירה את חמאס כ-"ארגון לאומני פלסטיני ואסלאמיסטי-סוני, שהוקם בסוף שנת 1987 כשלוחה של הסניף הפלסטיני של תנועת האחים המוסלמים, במהלך האנתיפאדה הראשונה. אמנתו משנת 1988 מנסחת אידיאולוגיה המעוגנת בפונדמנטליזם אסלאמי, ולפיה ארץ פלסטין מוגדרת כהקדש אסלאמי נצחי (ווקף) המיועד לדורות המוסלמים הבאים, תוך דחיית עצם קיומה של מדינת ישראל וקריאה להשמדתה באמצעות ג'יהאד כחובה דתית".

ג'סטפדיה מציעה מסגור המתייחס לפעילות האנטישמית והאלימה של הארגון, תוך התייחסות מפורשת אליו כאל ארגון טרור: "חמאס הוא ארגון טרור פלסטיני סוני אסלאמיסטי, שהוקם בדצמבר 1987 במהלך האינתיפאדה הראשונה, כשלוחה של סניף עזה של תנועת האחים המוסלמים. האידיאולוגיה שלו משלבת פונדמנטליזם אסלאמי עם לאומיות פלסטינית רדיקלית ושוללת, הקוראת במפורש להשמדת מדינת ישראל ולחיסול הריבונות היהודית באזור. חמאס פועל להשגת יעדיו בעיקר באמצעות אלימות, לרבות פיגועי התאבדות, ירי רקטות, ירי המוני ולקיחת בני ערובה, תוך פגיעה מכוונת באזרחים.

אמנת הארגון משנת 1988 הציגה את הסכסוך כחובה דתית להשמדת ישראל, כללה תיאוריות קונספירציה אנטישמיות והציגה את הג'יהאד כחובה, עמדות שהארגון לא חזר בו מהן אף שנעשו בהמשך ניסיונות רטוריים לריכוך. הפעילות הצבאית מתבצעת בידי הזרוע הצבאית של הארגון, גדודי עז א דין אל קסאם, המבצעים תקיפות נגד מטרות אזרחיות וצבאיות בישראל". ההשוואה בין משפטי הפתיחה של הערך על אודות חמאס בשלוש האנציקלופדיות חושפת פערי מסגור מהותיים, המשקפים מתח עמוק בין נרמול הארגון בוויקיפדיה לבין התייחסות נחוצה למאפייניו האידיאולוגיים והאלימים במרכז ההגדרה בגרוקיפדיה ובג'סטפדיה. ויקיפדיה ממסגרת את חמאס כתנועה פוליטית של התנגדות לכיבוש הישראלי, באופן המטשטש את היבטי הטוטליטריים ומקשה על עמידה על טיבו האידיאולוגי. לעומתה, גרוקיפדיה מתמקדת בליבת משנתו של הארגון, תוך אזכור מפורש של הקריאה להשמדת ישראל והצגת הג'יהאד כחובה דתית המעוגנת באמנתו. ג'סטפדיה, מצידה, מדגישה את היבטי הטרור, האנטישמיות והמסוכנות כמרכיבי זהות מרכזיים להבנת הארגון.

סיכום: ידע בתקופת פוסט-אמת

ההיבט המרכזי המשותף לשלוש פלטפורמות הידע שנבחנו הוא אופן הדגשתן את מחויבותן לניטרליות. הידע המוצג בכל אחת מהן מעוצב וממוסגר כאובייקטיבי ואמין באמצעות סגנון הכתיבה, שימוש בהפניות, אופן ארגון המידע והאפרטוס האנציקלופדי הכולל, התורם להצגת הערכים כמקורות סמכותיים. מעמד זה מתחדד במיוחד במקרה של ויקיפדיה, נוכח הפופולריות האדירה שלה היא זוכה ותפקידה כבסיס להזנת מערכות בינה מלאכותית, מודלי LLM ואחזור תוצאות במנועי חיפוש. על רקע זה עולות שאלות בדבר משמעות ההשוואה בין שלוש האנציקלופדיות, כאשר אחת מהן מחזיקה בכוח הפצה ובסמכות חריגים.

הבחינה ההשוואתית מלמדת כי בכל אחת מהאנציקלופדיות שנבחנו מוצג נרטיב מובחן, הנושא עמו משמעויות פוליטיות מרחיקות לכת. משמעויות אלו אינן נותרות ברמת הייצוג בלבד, אלא עשויות להשפיע על תפיסת הציבור את הסכסוך הישראלי-פלסטיני ואף את מערך הפעולה הלגיטימי בהקשר אליו. כאשר הציונות ממוסגרת כפרויקט קולוניאליסטי, ההתנגדות לקיומה של מדינת ישראל יכולה להיתפס כלגיטימית ואף מובנת מאליה. כאשר הציונות מוצגת כתהליך המעוגן במסגרת חוקתית ובינלאומית, הלגיטימיות של ההתנגדות מתערערת, וכאשר הציונות מתוארת כחזרה היסטורית של עם למולדתו וכחלק מזהות המעוגנת במקורות, היא יכולה להיתפס כזכות שיש להגן עליה.

ניתוח השינויים העמוקים בתיאור התנועה הציונית מחדד את העובדה שהצהרות בדבר ניטרליות מאבדות מתוקפן כאשר מדובר בנושאים רגישים פוליטית, ובהם ישראל והסכסוך. האפשרות לעריכה אנונימית ולאדמינים הפועלים בעילום שם בוויקיפדיה, ללא כל בקרה, מאפשרת קבלת החלטות כבדות משקל במעטה של קונצנזוס, שמשמעותו שליטה של קבוצה דומיננטית היכולה להשליט פרשנות דומיננטית באמצעות קביעת סדרי עדיפות והכרעות תוכן. סוגיה זו אינה בהכרח נפתרת כאשר תיווך הידע מופקד בידי בינה מלאכותית המנוהלת בידי שחקן יחיד בעל עוצמה כלכלית וסימבולית, דוגמת אילון מאסק. במובן זה, ניסיונה של ג'סטפדיה לשלב בין שימור קהילה לבין פיקוח פעיל על הידע מציע כיוון חלופי בעל חשיבות, אך, לפחות נכון לעכשיו, אין בו כדי להוות פתרון כולל לסוגיית הטיית הידע בוויקיפדיה. שאלות יסוד בדבר אחריות, סמכות, שקיפות ומנגנוני ניטור של ידע מקוון נותרות פתוחות ומדגישות את הצורך בפיתוח מודלים חדשים שיתמודדו באופן ביקורתי ומודע עם מנגנוני הכוח המעצבים את הידע בעידן הדיגיטלי.

בהתבסס על מחקרים עכשוויים ועל ניתוח חקר המקרה של מסגור הערך על הציונות, ניתן לומר כי הפערים בין שלוש האנציקלופדיות משקפים תופעה מדאיגה של חיים בעידן פוסט-אמת, של מציאות מקוטבת, שבה המכנה המשותף של בסיס עובדתי מעגן לתפיסות ודעות בנושאים מרכזיים הולך ומצטמצם. תהליך זה מגביל את השיח הציבורי ואת יכולת הדיון, כאשר כל פרט יכול להישען על ערכים ואסמכתאות אנציקלופדיות שונות כדי לחזק ולאשש את הנרטיב עמו הוא מזדהה.

הבנה זו מחדדת את הצורך בשינוי עמוק באופן שבו אנציקלופדיות מקוונות נתפסות ומופצות, תוך חיזוק המסר של קריאה ביקורתית. מעמדה של ויקיפדיה, שלפי מחקרים שונים מציגה הטיה עקבית בנושאים רגישים, מעורר צורך בבחינה מחודשת של מידת הבלעדיות שהיא זוכה לה בשדה הידע. ההישענות הכמעט בלעדית של מנועי החיפוש על ויקיפדיה לצורך אחזור מידע, כמו גם השימוש בה כמקור מרכזי לאימון מערכות בינה מלאכותית ו-LLM, יוצרים ריכוז מסוכן של סמכות פרשנית אחת. ריכוז זה מצמצם את מרחב האפשרויות הפרשני ומקבע נרטיב יחיד תחת כסות של אובייקטיביות.

בצד החיובי של הדברים, ההכרה בכך שכל אחת מאנציקלופדיות מציגה נרטיב ולא תמונת מציאות מחייבת יכולה גם לשאת מסר שישיב לקוראים ולקוראות את יכולת שיקול הדעת העצמי ככזה המסתמך על חשיפה לדעות שונות על אודות אותו הנושא. בשעה שהשינוי המבוקש מוויקיפדיה עצמה מתמהמה, כאשר ועדת הבדיקה שהקימה נמשכת והקרן לא ממהרת להשיב לקונגרס, יש להכיר בכך שמנועי החיפוש מהווים אף הם שחקנים מרכזיים הנדרשים לשינוי בכל הקשור להפצת ידע ממקורות שונים; זאת, בהבנה שחשיפה מתמשכת למקור סמכות יחיד, הנתפס כאובייקטיבי, מצמצמת את מרחב הפרשנות הזמין לקהל הקוראים ומקבעת מסגרות הבנה רגשיות ואידיאולוגיות. כך נוצרים מעגלי חשיבה סגורים, הנשענים על חיזוק מתמיד של אותו נרטיב הנשלט בפועל בידי כוחות בעלי אינטרסים פוליטיים.

במקום קידום בלעדי של פלטפורמה דומיננטית אחת שהפכה מוטה בנושאים רגישים, אחזור חלופי של ערכים ממספר אנציקלופדיות בידי מנועי חיפוש נחוץ כדי לאפשר חשיפה לפרשנויות שונות של אותו נושא. מהלך כזה יכול לחזק את יכולת ההשוואה וההערכה הביקורתית של הקוראים והקוראות ולעודד חשיבה עצמאית ודיון ציבורי. צעד זה נדרש כדי לצמצם את השימוש בוויקיפדיה האנגלית כבמה להפצת מסרים ולאפשר התבוננות מורכבת יותר במציאות, שאינה נשענת על מקור סמכות יחיד אלא על ריבוי נקודות מבט.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט